

İDRİS-İ MUHTEFİ'NİN BİR ŞATHİYESİNE ALİ ŞERMİ EFENDİ'NİN YAPTIĞI ŞERH

Ahmet AKDAĞ*

ÖZ

İlk bakışta anlamsız, anlaşılmaz, boş ve saçma gibi görünen şathiyelerin kendine özgü bir dili ve anlam dünyası vardır. Bu dilin çözülmesi ve onların anlam dünyasına nüfuz edilebilmesi için şathiyelerle ilgili terminolojinin bilinmesi gerekir. Bu terminoloji bilindikten sonra şathiyelerin arka planında yatan tasavvuf dünyasının sırları anlaşılmaya başlar. 16. yüzyılda yaşayan İdris-i Muhtefî'nin "İşbu deme irince üç kez doğdum aneden" mısraıyla başlayan şiiri de görünüşte anlaşılmaz bir dile sahip şathiyeye örneğidir. İdris-i Muhtefî'nin bu şiiri, Alî Şermî Nakşibendî olarak bilinen bir kişi tarafından şerh edilmiştir. Alî Şermî Efendi, İdris-i Muhtefî'nin şathiyesini tamamen tasavvufi istilahlarla izah etmiştir. Bu çalışmada, öncelikle şathiyenin sahibi İdris-i Muhtefî ile şârihi Alî Şermî Efendi hakkında kısa bilgi verilecek, eserin nüshalarının tanıtımı yapılacak, eserin muhtevasına değinilecek ve akabinde şerhin iki nüshasının karşılaştırmalı metnine yer verilecektir.

Anahtar kelimeler: İdris-i Muhtefî, Alî Şermî Efendi, şerh, şathiyeye.

ALİ ŞERMİ EFENDİ'S COMMENTARY ON ONE OF IDRİS-İ MUHTEFİ'S SHATHIYYA

ABSTRACT

Seeming meaningless, incomprehensible, empty and absurd at first glance; shathıyya have their own language and semantic world. To resolve this language and semantic world, its necessary to know the terminology about shathıyya. By learning such terminology one begins to understand the secrets of sufism behind shathıyya. Idris-i Muhtefî's poem - who lived in 16th century- beginning with the verse as "since present I have been born three times from my mother" is an example of shathıyya that seems incomprehensible at first glance. This poem of İdris-i Muhtefî was expounded by a person known as Alî Şermî Nakşibendî. He has expounded this shathıyya of İdris-i Muhtefî within terms of sufism. In this work, firstly Idris-i Muhtefî and Alî Şermî Efendi will be presented, the copies of the shathıyya will be introduced, the content of the shathıyya will be mentioned and a comparative text of its two copies will be included.

Key words: Idris-i Muhtefî, Alî Şermî Efendi, commentary, shathıyya.

Şiirin Sahibi ve Şârihi Hakkında

Alî Şermî Efendi tarafından şerh edilen şiir, asıl adı Hacı Alî Bey olup halk arasında İdris-i Muhtefî olarak bilinen kişiye aittir. İdris-i Muhtefî, Tırhalalıdır. Ancak bazı kaynaklarda Bosnalı olduğuna dair malumat da vardır. Doğum tarihi ile ilgili kesin bir bilgi mevcut olmamakla birlikte Sefîne-i Evliyâ'da Osmânzâde Hüseyin Vassâf, İdris-i Muhtefî'nin doğum tarihini 1534 olarak bildirir. İdris-i Muhtefî'nin amcası, Kânûnî devri sadrazamlarından Rüstem Paşa'nın terzisidir.

* Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Trabzon, e-mail: angelir.02@hotmail.com.

Amcasının nezaretinde terzilik sanatını öğrendiğinden dolayı Melâmî şeyhi Hüsameddin-i Ankaravî, terzilerin piri sayılan Hazret-i İdrîs'e telmihen kendisine "İdrîs" adını izafe etmiştir. Hacı Alî Bey, dönemin önemli mutasavvıflarından Abdülmecîd-i Sivasî ile Şeyh Ömer Efendi gibi zatların onu zındık ve mülhîd ilan etmeleri, Bayramî şeyhlerinden Hamza Bâlî'nin idamı gibi olaylar ve ticaretle meşgul olduğundan ticarî faaliyetlerinin de aksamaması amacıyla asıl adını gizleyerek halk arasında farklı adlarla kendisini tanıtmıştır. Aynı zamanda 1602'de Hasan Kabadûz'un vefatıyla boşalan şeyhlik makamına geçerek öldüğü 1615 yılına kadar kendisini ve takipçilerini korumak için irşat faaliyetlerini gizlice yürütmüştür. İşte, bu şekilde kendisini halktan hatta müritlerinden bile sakladığından "Muhtefî" lakabıyla anılmıştır. Yahya Kemal Beyatlı'nın "Gâibde bir muhâvere geçmiş de pek hafî / Gaybî'ye söylemiş bunu İdrîs-i Muhtefî" (Beyatlı, 2007: 69) beyti de İdrîs-i Muhtefî'nin kendini gizlemesi ile ilgili bu durumuna bir göndermedir.

Belgrat, Filibe, Sofya, Mekke, Medine, Kahire gibi şehirleri dolaşan İdrîs-i Muhtefî, Hüsâmeddîn-i Ankaravî'nin vefatından sonra İstanbul'a dönerek Sultan Selim Çarşısı civarında bir konağa yerleşmiş ve irşat faaliyetlerini burada sürdürmüştür. İdrîs-i Muhtefî, ulemâ, şuarâ ve devlet ricâlinden olmak üzere birçok mürit yetiştirmiştir. Sarı Abdullah Efendi, Halîl Paşa, Tıflî Ahmed Çelebi, Sütçü Beşîr Ağa, Hacı Kabâyî Efendi, Bezciâde Mehmed Muhyiddîn gibi isimler, bunlardan birkaçıdır. 1615 yılında vefat eden İdrîs-i Muhtefî'nin mezarı, Kasımpaşa'dadır (Azamat, 2000: 489-491; Ocak, 1998: 310-313; Gündoğdu, 1997: 21-40; Osmânzâde Hüseyin Vassâf, 2006: 507-510; Gölpınarlı, 1931: 123-128).

İdrîs-i Muhtefî'den günümüze ulaşan en önemli eser, Yunus Emre'nin şathiyelerine benzer bir şekilde yazılmış olan otuz mısralık şiirdir. İdrîs-i Muhtefî'nin bu şathiyesi, Nakşi şeyhi Alî Şermî Efendi¹, Ahmed Remzî Dede (Akyürek) ve Abdülbaki Gölpınarlı tarafından şerh edilmiştir.² Abdülbaki Gölpınarlı, Melâmîlik ve Melâmîler adlı eserinde İdrîs-i Muhtefî'nin meşhur şathiyesinin yanı sıra bir gazeline de yer vermiştir (Gölpınarlı, 1931: 127).

İdrîs-i Muhtefî'nin şathiyesinin şârihi Alî Şermî Efendi'nin hayatı ve kimliği hakkında yeterli malumata sahip değiliz. Ancak şârihin kendi beyanından hareketle seyyid ve Nakşibendî tarikatına bağlı olduğunu söylemek mümkündür. İdrîs-i Muhtefî'nin adı geçen şathiyesini ele alan Ömür Ceylan ve Sadık Yazar da Alî Şermî Efendi'nin hayatı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadıklarını belirtirler (Ceylan, 2007: 42; Yazar, 2011: 676). Cemal Ağırman ise İdrîs-i Muhtefî'nin zikredilen şiirini şerh edenin Şermî Şestârî Alî Çelebi Üsküdârî olduğunu dile getirir (2004: 508). Cemal Ağırman'ın işaret ettiği bu zatın kendisi de şair olup 1715 yılında vefat etmiştir. Safâyî (Çapan, 2005: 320-32), Sâlim (İnce, 2005: 427), İsmail Belîğ (Abdulkadiroğlu, 1999: 175) tezkireleri ile Tuhfe-i Nâilî'de (Özdemir, 2011: 114), adı geçen Şestârî Alî Şermî'nin topçu tائفesinden olduğu ve Mora Harbi'nde ahirete irtihal ettiği kayıtlıdır. Safâyî, onun kahvehane

¹ Alî Şermî Efendi'nin şerhi, muhtasar olarak daha önce birkaç kaynakta yer almıştır. Bu şerhin yer aldığı kaynaklar için bkz. (Osmânzâde Hüseyin Vassâf, 2006: 507-510; Kurnaz ve Tatcı, 2011: 245-249; Eğri, 2005: 108-111)

² Kaynaklarda Ahmed Remzî Dede'nin İdrîs-i Muhtefî'nin şathiyesini şerh ettiğine dair bilgiler mevcut ise de biz bu şerhe ulaşamadık. Abdülbaki Gölpınarlı'nın şerhi için bkz. (Gölpınarlı, 1931: 126-127.)

şairlerinden olduğunu belirtir ve biri beş, diğeri yedi beyitten müteşekkil iki şiirini tezkiresine kaydeder (Çapan, 2005: 320-321).

Eserin Nüshaları

İdrîs-i Muhtefî'nin 30 mısradan müteşekkil şathiyesine Alî Şermî Efendi tarafından yapılan şerhin 2 nüshası tespit edilmiştir. Bu nüshalar aşağıda tanıtılmıştır:

1. 06 Mil Yz B 169: Milli Kütüphane yazmaları arasında yer alan bu nüsha, 7 varaktan oluşmaktadır. Nüsha, ciltsiz olup talik yazıyla samanlı sarı kâğıda yazılmıştır. Nüshanın dış ve iç ölçüleri 263x153-186x85 mm'dir. Nüshanın 1b ve 8a sayfaları hariç her sayfasında 21 satır bulunmaktadır. Nüshada besmele, ayetler, hadisler ve İdrîs-i Muhtefî'nin şiirinin mısralarının yer aldığı satırlar, kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Nüshanın başında "Şerh-i Nutk-ı Hazret-i İdrîs-i Muhtefî li-Alî Şermî en-Nakşibendî" başlığı bulunmaktadır. Nüshanın ne zaman yazıldığı ile ilgili herhangi bir tarih mevcut değildir.

2. Süleymaniye Ktp. Nafiz Paşa 419: Bu nüsha 9 varak olup 1b ile 9b sayfaları hariç her sayfasında 21 satır bulunmaktadır. Talik yazıyla yazılmıştır. Milli Kütüphane nüshasından farklı olarak bu nüshada ayet, hadis ve İdrîs-i Muhtefî'nin mısralarının üzerine çizgi çizilmiştir. Temellük kaydının yer aldığı 1a sayfasında "Şerh-i Gazel-i Hazret-i İdrîs-i Muhtefî li-Şeyh Alî Şermî en-Nakşibendî" kaydı bulunmaktadır. Bu nüshanın da ne zaman yazıldığına dair herhangi bir kayıt verilmemiştir.

Her iki nüshada da herhangi bir tarih mevcut olmadığından hangi nüshanın daha erken yazıldığı meçhuldür. Aynı şekilde, nüshaların müellif hattı olup olmadıkları da belli değildir. Süleymaniye nüshasında eksik kısımlar daha fazla olduğundan bu çalışmada Milli Kütüphane nüshası esas alınmakla birlikte her iki nüsha karşılaştırılıp farklılıklar belirtilmiş ve Süleymaniye nüshasında olup Milli Kütüphane nüshasında olmayan kısımlar da eserin bütünleyiciliğini sağlamak üzere metne ilave edilerek dipnotta gösterilmiştir. Çalışmada Milli Kütüphane nüshası için MK, Süleymaniye nüshası için S kısaltması kullanılmıştır.

Eserin Muhtevası

Eserin 1b-3a aralığı mukaddime kısmını teşkil etmektedir. Şârih, eserine klasik metinlerimizde alışlageldiği gibi Allah'a övgüyle başlamış ve daha sonra hadis-i kutside dile getirilen "Ben gizli bir hazine idim, bilinip tanınmayı sevdim ve mahlûkatı yarattım" sözüne istinaden insanoğlunun yaratıldığı hususuna değinmiştir. Mukadimmede üzerinde durulan diğer bir husus ise nûr-ı Muhammedî inancıdır.³ Buna göre Allah her şeyden önce nurların nuru olan kendi zatının nurundan Hazret-i Muhammed'i yaratmıştır. Bütün arınmış ruhlar, ruhlar âleminde nûr-ı Muhammedî'den yaratılmıştır. Şârih, Hazret-i Muhammed'den önce gelen bütün peygamberlerin nûr-ı Muhammedî'den yaratıldıklarına ve yeryüzünde bir

³ Nûr-ı Muhammedî inancı ile ilgili geniş bilgi için bkz. (Demirci, 1983: 239-257; Açık ve Kaçar, 2013.)

cisme bürünüp Allah'ın kendilerine tebliğ buyurduğu emirleri yerine getirdikten sonra dünyadaki müddetlerinin tamamlanıp yüce derecelere ahirete irtihal ettiklerine vurgu yapmaktadır. Şârih yine, Allah resulü, hidayet güneşi Hazret-i Muhammed'in son peygamber olduğunu ve ondan sonra peygamber gelmeyeceğini; İslam dininin kıyamete dek evliyâullâh, din âlimleri ve Allah dostlarının irşatlarıyla devam edeceğini söylemektedir. Ancak şârihin belirttiğine göre yukarıda zikredilen kişilerden her birisinin irşat metotları farklı olabilmektedir. Örneğin kimisi ilahi ve tasavvufi kimisi de kolay anlaşılmayan remizlerden oluşacak şekilde hakikat âleminin sırlarını anlatan eserler yazmış ve bunları dünya kütüphanesine emanet olarak bırakıp gitmişlerdir. Şârih, ikinci gruptakilere Yunus Emre'nin "Bindüm⁴ erik dalına anda yidüm üzümü / Bostân ıssı kakıyup dir ne yersin kozumu" beytini misal göstermiştir. Ona göre Yunus Emre'nin kolaylıkla anlaşılmayan bu remizli beytini, işin ehli birisi şerh etmedikçe anlamak güçtür. Cenab-ı Hak, gayb ilmini öğrenmenin ve manevi yakınlık elde etmenin yollarını Habîb-i Ekrem'i vasıtasıyla kullarına bildirmiştir. Ancak bu sırlar, enbiya ve evliyâ tarafından kitaplarında açıkça yazılmadıkları veya sözle dile getirilmediklerinden Yunus Emre'nin yukarıdaki ifadeleri gibi üstü kapalı kalmıştır. İşte şârih, evliyâullâhın da bu şekildeki beyanlarına lisanü'l-gayb adının verildiğini dile getirmiş ve evliyâullâhın bu gibi tabirlerinin anlaşılması için bir mürşid-i kâmilin rehberliğinin gerektiğini söylemiştir.

Şârih, yukarıdaki beyanlarından sonra İdrîs-i Muhtefî hakkında bilgi vermeye başlar. İdrîs-i Muhtefî'nin ismine, La'lîzâde ve Sarı Abdullâh'ın risalelerinin yanı sıra tasavvufa dair bazı kitaplarda da rastlandığını belirtir. Bu bölümden anlaşıldığı kadarıyla halk arasında İdrîs-i Muhtefî olarak bilinen bu zatın asıl adı Alî Bey'dir. Alî Bey, Bayramiyye tarikatına bağlı olup İstanbul'da irşat faaliyetlerini sürdürmüştür. Sütçü Beşîr Ağa ve mesnevi şârihlerinden Sarı Abdullâh Efendi gibi zatlar, Alî Bey'in irşat halkasında bulunup ondan feyz almışlardır. Şârih, aynı zamanda İdrîs-i Muhtefî'nin mezarının nerede olduğu hakkında da bilgi verir. Buna göre İdrîs-i Muhtefî'nin mezarı, Kasımpaşa'da Tersâne-i Âmire'nin ardındaki Doymazdere olarak bilinen bölgenin sol tarafında bir set üzerinde bulunup etrafı parmaklıklarla çevrilidir. Mezarının yerini bilen sevenleri, ziyaretine gidip kendisine dua etmektedirler.

Mukaddimenin son bölümünde eserin telif sebebine yer verilmiştir. Şârih, Pamukçu Hasan Ağa'nın, İdrîs-i Muhtefî'ye ait yedi buçuk⁵ beyitlik şiiri kendisine getirdiğini ve bu şiirin şerhi için kendisinden ricada bulunduğunu şu cümleleriyle dile getirir:

"Müşârün-ileyh hazretlerinüñ kelâm-ı şerîflerin olarak muhibb-i evliyâ ve e'azz-i ehibbâmuzdan Pamukçî el-Hâc Hasan Ağa-zâde Allâhu muhabbetehu yedlerinde bulunan yedi buçuk beyti müstemil olan esrâr-âmîz kelimât-ı şerîfelerini bu aḥḳaru'l-ibâd ḳalîlü'l-bıdâ'atuhu ve'l-esrâr

⁴ Burada "bindüm" şeklinde yazılan bu kelime çoğu kaynakta "çıktım" şeklinde geçmektedir. Örneğin bkz. (Gölpınarlı, 1973: 363; Ak, 2012: 11)

⁵ Şârih, İdrîs-i Muhtefî'nin çoğu kaynakta on beş beyit olarak kaydedilen şiirini, yedi buçuk beyit şeklinde zikretmektedir. Şârihin burada beyitten kastettiği bent veya dörtlük olmalıdır. Çünkü şiirin şerhi kısmında, birinci beytin birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü mısrası gibi ibarelere başvurulması, beyit lafzını bent veya dörtlük yerine kullandığını göstermektedir. Biz de şârihin bu tutumu ve şiirin hece vezniyle yazılmış olmasından hareketle dörtlük tabirini tercih ettik.

‘abd-i ‘āciz-i nā-tüvān es-Seyyid ‘Alī Şermî Naşibendî çākerinden şerhini iltimās itmeleriyle min gayri istiṭā‘atuhu müsta‘inen bi’llāhi te‘ālā ve mütevekkilen ‘aleyhi şerhine ictisār olındı."

Şârih, eserinin bu kısmında ismini es-Seyyid Alî Şermî Efendi şeklinde zikrederek şerhin kendisine ait olduğuna kayıt düşer. Alî Şermî Efendi ayrıca, kendisinden sonra şerhi okuyacak kalem ehlinden hatalarını bağışlamalarını ve kardeşi olarak zikrettiği Hasan Ağa'dan da eserini ehil olmayanlara göstermemesini rica eder.

İşbu deme irince üç kez toğdum aneden
Bunca yavru uçurdum nice āşiyāneden
Dört toğurdum anamı ḥāmil oldum babadan
Babam toğuz ayaklı añlama efsāneden

Şârih, mukaddime kısmını bitirdikten sonra mısra esasına dayandırdığı şerhine başlar. Birinci dörtlüğün birinci mısraını dört bölüm üzere şerh eder. Bunlardan birincisi âlem-i amâdan dünyaya gelip insân-ı kâmil olmanın sırlarını içerir. Şârih, burada mutlak varlıktan ayrılan ilahi nurun nüzülü hakkında bilgi verir. Buna göre ilahi nur, tavırdan tavra değişerek ukûl-i tis'a denilen dokuz akıldan geçip mevâlid-i selâseye ulaşır. Buna manevî nüzul da denmektedir. Nüzul tamamlandıktan sonra insân-ı kâmil mertebesine ulaşmak için ilahi nurun madde âleminde başlayarak tekâmülünü gerçekleştirmesi gerekmektedir. Buna urûc denir. Şârih, ilahi nurun urûcu esnasında mevâlid-i selâseyi meydana getiren madenler, bitkiler ve hayvanlar arasındaki sınırlarda bazı ara varlıkların bulunduğu değinir. Buna göre maden ile bitki arasında "mercan", bitki ile hayvan arasında "hurma", hayvan ile insan arasında ise "at" ara varlık olarak bulunur. İlâhî nûr, bu mertebeleri geçtikten sonra vücûd-ı insan mertebesine ulaşır ve nefis-i nâtıkaya mâlik olur. İşte üç kere doğmaktan kastedilen birinci mana budur. Mısraın ikinci manası, baba belinden ana rahmine geçme ile ilgilidir. Buna babadan doğup ana rahmine girmek de denir. Ana rahminde dahi mevâlid-i selâse hükmü üzere önce mercan şekli kazanılır. Bunun manası kol, baş, el ve ayağın kırmızı renkte meydana gelmesidir. Zikredilen uzuvlar bu şekilde meydana geldiklerinde ağaçların dalları gibi hurma ağacı suretini kazanır; daha sonra anne karnında bu uzuvlara ruh üflendiğinde hareket etmeye başlarlar. İşte bu şekilde insan yine üç kere doğmuş olur. Şârih, mısraın üçüncü manasını verirken üç türlü doğmanın olduğunu söyler. Bunlardan birincisi, herkesin bildiği gibi dokuz ay on gün anne karnında kaldıktan sonra gerçekleşen doğumdur. İkincisi, bülüğ çağına erildiğinde Kur'ân-ı Kerîm'in öğrenilmesi; bülüğ çağından sonra ise din, tefsir ve hadis ilimlerinin öğrenilmesi ile gerçekleşen doğumdur. Üçüncüsü, zahirî ilimleri tamamladıktan sonra aşk ilmini öğrenmek için evliyânın yoluna girmeye gayret etmedir. Bu yola girmeye çaba göstermeyen kişiye olgunlaşmamış ihtiyar denir. Şârih, şerhinin bu kısmında konuyla ilgili evliyâ ve din âlimlerinin çok sayıda beyanlarının bulunduğunu ancak sözü uzatmamak için yalnızca Mevlana'nın bir beytini örnek gösterdiğini belirtir. Mevlana'nın beytinden hareketle, Hazret-i Muhammed'in iki dünyada da hidayete ulaştırılan yolunun aşk olduğunu ve bunun için bizlerin de o aşka tabi olduğumuzu vurgular. Şârih, aynı zamanda sıradan insanların yanı sıra âlim ve fâzil kişilerin bile bir mürşid-i kâmilin rehberliğine

ihtiyaç duyduklarını söyler. Bu düşüncesinin haklılığını "Eğer bilmiyorsanız, zikir ehline sorun (Nahl: 43)" ayeti ile kanıtlar. İşte, insan âlim dahi olsa, bir mürşid-i kâmile bağlanıp kalbi ve cismiyle ona itaat ederek yeniden doğmuş olur.

Şârihe göre birinci dörtlüğün ikinci mısraı "ukûl-i tis'a"dan manevi nüzûl ile iniş meydana geldikçe nice âlemler geçildiğini haber verir. Üçüncü mısra da şârih, tabâyi'-i erba'a denilen dört tabiat üzerinde durmuştur. Bu dört tabiat, "anâsır-ı erba'a"yı meydana getiren su, hava, ateş ve toprak ile uyumlu nem, soğukluk, sıcaklık ve kuraklıktır. Tabâyi'-i erba'a gökle ilgilidir. Yedi gök ve dokuz akıl, baba; yer de anne olduğundan zikredilen dört unsur babadan hamile olup yerde hava, ateş, su ve toprak olarak doğarlar. Dördüncü mısra da şârih, Hak talibi sâliklere seslenerek insan vücudunun kâinat ve ihiretin bir özeti olduğunu söyler. Daha sonra dokuz akıl ile göklere baba dendiğine işaret eder. Erkek, bel kemiğinde taşıdığı meni yağmurunu içindeki damarlar bulutundan şehvet ve aşk rüzgârlarıyla kadının rahmine yağdırır ve bundan insan vücudu peyda olur. Bundan dolayı şârih, evliya ve ulu kişilerin sözlerinin boş lakırdı olmadıklarını söyler.

On tayeye emzürdüm iki yüzlü bir çocuk
Kara libâs giydürdüm gösterüp kâşânenen
Kâf tağını arğama yüklendüm itme 'aceb
Bağr-i muhîti içdüm kınamadan 'ummânenen

Şârih, ikinci dörtlüğün birinci mısraında insanın "nefs-i nâtika"sı üzerinde durmuştur. Ona göre iki yüzlü çocuktan kasıt, "nefs-i nâtika"dır. Çünkü "nefs-i nâtika"nın da iki yüzü vardır. Bunlardan biri gayb âlemine diğeri ise dünyaya bakar. Nefs, dünya ilgisi ve muhabbetini bırakıp Allah'a yöneldiğinde kalp, emmâre, levvâme ve mülhime sıfatlarından arınıp mutmainneye kavuşur ve böylece "nefs-i nâtika" ayna gibi parlak olur. İrfan yolunun yolcusu, hakiki ayna olan "nefs-i nâtika"sını temizletmek için, iki yüzlü çocuk tabirinde kastedildiği gibi ulu kişilerden on şeyhe varıp onlardan telkin almalıdır.

İkinci dörtlüğün ikinci mısraında şârih, nefsin şehvet ve talepleri arttığında ona kara elbise giydirilmesi gerektiği mevzuunu işler. Şârih burada konuyla ilgili olarak İsmail Ankaravî'nin Minhâcü'l-Fukarâ adlı kitabında geçen bir olayı nakleder. Daha sonra "mahsûl-i mısra" diyerek bu mısraın şerhi hakkında söylediklerini bir cümleyle özetler. Üçüncü mısra da, süluk esnasında mürşit tarafından sâlike yüklenen yüklerin ağırlığından ve bu yükleri taşıyabilen sâliklerin manevî hilâfet mertebesine sahip olacağından bahseder.

Şârih, ikinci dörtlüğün dördüncü mısraını nefsin makamları üzerine şerh etmiştir. Buna göre süluk esnasında evvela nefs-i emmâre Allah'tan başka şeylere yönlendirir. Nefs-i emmâreden nefs-i levvâmeye geçildiğinde ise nefs-i levvâme huzursuzluk ve rahatsızlık verir, yani pişmanlıklara sevk eder. Bundan sonra nefs-i mülhime gelir. Burada hayır ve şer, iyi ve kötü gibi her şey Allah tarafından nefse ilham olunur. Hatta bazen bütün ilimler nefs-i mülhime ile keşfolunur. Nefs-i mutmainne ise iyilik ve kötülüğü ayırt edip kişiyi Allah'a yakınlaştırır. Bu makamda bâtınî ilimler keşfedilip ayne'l-yakînden hakka'l-yakîne varılır. Şârih, bu kısmın da sonunda "mahsûl-i mısra" başlığı altında söz konusu mısraın şerhini özetler.

Altmış arşun minâre çıkdum anuñ üstine
Bağıruban cihâmanı doldurdum efsânedən
Yüz tınâblı bir çâdır seyr eyledüm sırr için
Aña döndüm yönümi dönmem o kâr-hânedən

Şârih, üçüncü dörtlükte fazla tafsilata yer vermemiştir. Burada, sülukun amacının manevî miraca yükselmek olduğu ve irfan yoluna isteyerek girip ondan yüz çevirmemek gerektiği gibi hususları ele almıştır.

Fir'avn ile görüşüp biraz naşihat itdüm
Didi sözün tutmazam dönmezem Hâmânedən
Yidi başlı bir yılan gördüm ki hâkim olmuş
Şüret-i hayvân değil bilmezem ammâ neden

Dördüncü dörtlüğün birinci mısrasında şârih, nefis ile sahibi arasındaki mücadeleye değinir. Ona göre bu mısrada Firavun denilerek kastedilen, şeytani nefistir. Şeytani nefis, süluk esnasında sahibinin kendisine bakmasını ister. Buna karşılık sahibi de nefse nasihat ederek onu kendisine kul yapmaya çalışır. Nefis ise tabiatı gereği sahibini yerin altına çekip onu çengellerle orada hapsedmek ister. İkinci mısrada nefsin, Firavun'a mensup olan Hâmân'ın mizacından dönmeyeceğini söylediği vurgulanmıştır. Yani sahibi, henüz nefsin kendisine boyun eğmesini başaramamıştır. Şârih, üçüncü mısrada nefs-i emmârenin insanın vücudunda yedi başlı bir ejderha gibi hükmettiğini, dördüncü mısrada ise Cenâb-ı Hakk'ın, kullarını nefs-i emmârenin hâkimiyetinden korumak için peygamberler gönderdiğini söylemektedir. Buna göre peygamberler, nefs-i emmâre sahiplerini şeriat zincirleriyle sapkınlık çukurundan çıkararak iman nuru ile hidayet yoluna ulaştırırlar.

Ak şakallı bir 'avrat düşdi benüm peşime
Zînet itmiş kendüden lü'lü' dördânedən
Yitmiş iki dillice düdük aldum çarşudan
Çaldum anuñ şadâsı geçdi âsmânedən

Şârih, beşinci dörtlüğün birinci mısrasında "ak sakallı"dan kastın, çok kocamış dünya olduğunu belirtir. Buna göre dünya ehli kimseler, dünyayı ele geçirmek için çok çalışır. Hâlbuki dünya, kendisinin peşine düşen talibinden kaçarken, dünyadan yüz çeviren akıl sahiplerinin peşine düşer. İkinci mısrada ise dünyanın incilerle süslendiğinden, dünyadan yüz çeviren sâlike nefsinin onu cehenneme sürüklemek için ayağını kaydıracak güzel suretler gösterdiğinden bahseder. Üçüncü mısrada şârih, süluk esnasında dünya pazarındaki yetmiş iki mezhebin hakikatlerinin görülmesiyle vahdete ulaşılabileceğini haber verir. Dördüncü mısrada ise manevî bir gökyüzü hükmünde olan kalpte bütün mezheplerin mahiyetinin aşikâr olduğunu söyler.

Bir top atdum maşrıkdan geldi düşdi mağribe
Bu bir rengin rumüzdür aňlama ihdânedən (?)

Bir mektebe uğradum kuş dilini oğurlar

Sivrisinek halîfe hâcresi pervânen

Şârih, altıncı dördlüğün birinci mısraında "Lâ İlâhe İlla'llâh" sözünün insanın vücuduna yerleşmesi sonucu, insanda meydana gelecek müspet değişiklikler mevzuu üzerinde durur. Buna göre "Lâ İlâhe" sözü insan vücudunun sağ tarafına, "İlla'llâh" sözü ise insanın sol memesi altındaki kalbin "süveyda" denilen siyah noktasının tam üzerine şiddetli bir darbe ile vurulmalıdır ki kalp, celal sözüyle harekete geçerek üç, beş veya yedi kere bu sözü tekrar ede. Böyle olduğu sürece kalbin üzerindeki beyaz yağ, tevhit nuru ile erir ve kalp beyazlaşarak ayna gibi parlayıp ilahi feyz ve sırlarla dolar. İkinci mısraın şerhinin yukarıda yapıldığına işaret eden şârih, daha sonra üçüncü mısraın şerhine geçer. Bu mısradaki mektep tabirinden kastın, evliyânın tekkesinde konuşulan tevhid ve ledün ilmi olduğunu vurgular. Dördüncü mısradaki "sivrisinek" kelimesiyle kastedilen ise riyâzet sahiplerinin gece ve gündüz Rableri ile ve şeyhlerinin rızası için yaptıkları inleyişlerdir.

‘Alâ’imü’s-semâyı olta idüp şarkıtdum

Biñ bıyıklı bir balık çıkardum deryânen

Gördüm küçük gemisin girdüm anuñ içine

Buldum anda necâtı korkmazam tûfânen

Yedinci dördlüğün birinci mısraını şârih, süluk esnasında gönül semasındaki ebem kuşağının, hakikat denizine sarkıtılması sonucu nice ilahi hadiselerle tanıklık edildiği hususuyla izah etmiştir. İkinci mısradaki, hakikat denizinden çıkarılanların her ne kadar inci sanılsa da bin türlü kuruntudan ibaret olduğunu vurgulamıştır. Bunun anlaşılmasıyla kurtuluş tarafına geçilip selâmete erilir. Şârih, üçüncü mısradaki "küçük" kelimesiyle şeriat oğlanlarının, "gemi" sözcüğüyle ise Resûlullâh'ın aydınlatıcı şeriatının kastedildiğini söyler. Şârih mısradaki, sapkınlık tufanından kurtulmanın Muhammedî şeriat gemisine binmekle mümkün olacağını belirtir. Dördüncü mısradaki da üçüncü mısradaki düşünce yinelenmiştir.

Senüñ İdris hâkîkat bu rumûzât sözlerin

Añladı insân olan bilmedi hayvânen

Şârih, makta olarak adlandırdığı son iki mısradaki ise şairin sözlerinin gizli işaretlerle hakikatleri anlattığını ancak bu hakikatli sözleri, yalnızca süluk erbabı olup işin iç yüzünü bilen kişilerin anlayacağını belirtir. Bu sözler, cahillerin anlayacağı şekilde değildir.

METİN

[1b] Şerh-i Nuḫ-ı Ḥazret-i İdris-i Muhtefi li-‘Alî Şermî En-Naḫşibendî

Bi'smi'llâhi'r-raḥmâni'r-raḥîm

Ḥamd ü sipās-ı lā-yuḥṣā ve şükr ü şenā-i bī-iḥsā ol Ḥālīk-ı ekvān ü bedī'-i elvān ü erkān-ı bī-hemtāya ki kendü zāt-ı ecell ü a'lāsını⁶ ve vahdet-i vücūd-ı eḫadiyyetini⁷ şıfat-ı esmā'-i müteḳābile ve ḥuşuş-ı ḥaşāyiş-i şamedāniyyesiyle bildürmek ve من حيث الحقيقة مظهر أسماء كلها ile āyīne-i cemāl ü cemālī āyīne eylemek vaḳtā ki meşīyyet-i rubūbiyyet ve kuvvet ü kudret-i ulūhiyyetde yine kendü murād-ı şerīfiyle cilve-riz-i izhāra taḳdīr-i ezelişi müte'allıḳ olup eşref-i maḥlūḳāt ve es'ad-ı 'āliyāt ü sāfilāt olan ādemī-zāde ber-muḳteżā-yı⁸ كنت كنزاً مخفياً فأحببت ان اعرف⁸ müfād-ı sa'ādet-i müstefādī üzre ibdā' ve aḥlāḳ birle rubūbiyyet ve ulūhiyyeti esrārını ol āyīnelere 'aks-endāzı teşrīf ü tebcil eylemek irāde-i ḳāṭı'a ilāhiyyesi ḥayşīyyetle nūru'l-envār olan zātı nūrından nūr-ı Muḥammedī 'aleyhi's-şalātu ve's-selām ḥalḳ buyrılıp binā-berin ol nūr-ı ekrem sebep-i ḥilḳat-i her dü-serā vü mā-fihā oldığı cümleñün ma'lūmı olup bu ḳadar taşşilden murād tafḳil ü tekrīm-i zevāt-ı kirām içündür ki⁹ anlar evliyā'-i kirām ü mukarrebīn-i zevī'l-iḥtirāmlardur. İşte ol nūr-ı Muḥammedī 'aleyhi's-şalātu ve's-selāmdan 'ālem-i ervāḫda tereşşuḫ iden nüfūs-ı zekiyye 'ālem-i dünyāda nuḳḳ-ı ṭayyibe vü evḫām-ı ṭāhireden¹⁰ vücūd-peżir olup muḳteżā-yı esmā'-i ḥüsnā üzre mazḫarları olan enbiyā' ve'l-mürselin-i 'izām ḫaẓerātı 'aleyhimü's-şalātu ve's-selām vaḳt-i merḫūmiyla her biri tertīb [2a] üzre butūndan zuḥūr ve a'yān-ı şābiteleriyle müddet-i müte'allıḳ-ı irāde-i ilāhiyyede dem ü devātları ve ḫāmil oldukları aḥḳām-ı Rabbaniyyeyi tekmiilen tebliḡ buyurarak yine semt-i me'āda rüyān ve derecāt-ı 'āliyāta resān olup ol vechle tā şems-i şümüsül-hüdā ve ḳāfile-sālār-ı enbiyā ve maḥbūb-ı Ḥudā ve resūl-i kibriyā Ḥaẓret-i Muḥammedül-Muṣṭafā şalla'llāhu te'ālā¹¹ 'aleyhi ve's-sellem efendimüzün dünyāyı teşrīfleri muḳaddemā me'ūs olan enbiyā ve mürselinün emşālleri gelmeyeceklerine ve Peyḡamberümüz 'aleyhi ekmelüt-ṭāḫāyā efendimüz ḫaẓretleri daḫi ḫayy-i ma'nevī¹² ile yine cānib-i me'ādı teşrīf buyuracaklarına binā'en Allāhu tebareke ve¹³ te'ālā ikrāmen li-nebiyyihi ve ta'zīmen li-ḫabībihi şerī'at-ı ḡarrāsınun ilā-yevmül-kıyāme bāḳi idüp ümmetinun muḫāfazası ve müşkillerinun ḫalli ve dīn ü dünyā vü aḫiret zādlarını ve emr-i ma'rūf¹⁴ ve nehy-i münkeri dā'imen ve müstemirren ol ümmet-i merḫūmeye tebliḡ ü iḳāz ü irşād için ber-müciḳ-i ḫadīs-i şerīf¹⁵ علماء امتى كما انبياء بنى اسرائيل¹⁵ nebiyyinā 'aleyhi's-şalātu ve's-sellāmdan soñra ilā-yevmünā ḫāzā 'ulemā-yı dīn ve evliyā'ullāh ve aşḫābu'l-yakīn ḫaẓerātını Cenāb-ı Rabbül-'Ālemīn ḫaẓretleri el-ān kemā-kān ümmet-i merḫūme içinde mevcūd idüp eksik itmeyüp her bir zevāt-ı kirām her ḳanḳı enbiyā ḳademinde ise gelüp a'yān-ı şābitelerinde dem ü devrān-ı .....¹⁶ ve ümmet-i Muḥammed'i 'aleyhi's-şalātu ve's-sellām irşād ve her biri Cenāb-ı Rabbül-'ibādın me'muriyyetleri vechle ba'zıları kütüb-i taşavvuf ü ilāhiyyāt ve ba'zıları irşād-

⁶ a'lāsını: a'lāsı S.

⁷ eḫadiyyetini: eḫadiyyeti S.

⁸ Ben gizli bir hazine idim, bilinip tanınmayı sevdim ve mahlūkatı yarattım (Keşfü'l-Hafā II, 1988: 132).

⁹ ki: MK nüshasında yok.

¹⁰ ṭāhireden: zāhirden S.

¹¹ te'ālā: S nüshasında yok.

¹² ḫayy-i ma'nevī: ma'nevī S.

¹³ tebareke ve: S nüshasında yok.

¹⁴ emr-i ma'rūf: emr ü ma'rūf MK.

¹⁵ "Ümmetimin ālimleri, Benī İsrāil'in peyḡamberleri gibidir." (Keşfü'l-Hafā II, 1988: 64)

¹⁶

âmiz işârât-ı gâmiẓa ile 'âlem-i haqîkat ve uşûl-i 'irfânî Hâkîk'a bildürmek için tedâvîn-i qarâ'is-i lâ-yu'ad sebt ü iş'âr buyurarak irşâden li't-tâlibîn bu kütüb-hâne-i 'âleme vedî'a idüp gelüp gitmişlerdür. Binâ'en-'alâ-zâlik evliyâ'u'llâhuñ eşbehi ve 'aşîklar a'şâkı Yûnus Emre'm hazretlerinüñ "Bindüm erik dalına anda yidüm üzümü / Bostân ıssı kaqıyup dir ne yirsin qozumu" mişüllü kelimât-ı gâmiẓatü'l-me'ânîlerini lâ-büdd erbâbı şerh itmedikçe anlaşılmaq güçdür. Çünkü bu muqaddemâtdan murâd Cenâb-ı Hâk celle ve 'alâ [2b] Hâbib-i Ekrem'i *şallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve's-sellem* hazretine ikrâmen ümmet-i merhûmesine ta'lîm-i 'ilm-i ledün ve taşşîl-i kurb-ı¹⁷ ma'nevî ile kullarını irşâd eylemekde ise de enbiyâ vü evliyâ esrâr-ı rubûbiyyeti şarâhaten kitâblarında ve ilâhiyyâtlarında¹⁸ iş'âr ve lisânen dañi ifşâ itmedükleri ve esrâr-ı ulûhiyyetden ba'zı rumûzât ile Yûnus Emre'm hazreti *quddise sirruhu*¹⁹ cenâbınuñ zikri mürür iden kelimât-ı şerîfesi gibi pes bu taqdirce evliyâ'u'llâh hazretâtınüñ lisânları vardır ki lisânü'l-ğayb dirler. Ve dañi iştilâhât-ı meşâyih-i 'izâmuñ iştilâhât-ı ğaybıdır. Bu lisân ve²⁰ iştilâhâtı bilmek olmaz illâ ki bir mürşid-i kâmil ü fâzıla irmeyince. Pes ol gürüh-ı pür-şüküh ve ol zümre-i kerâmât-ı bâhireden sebep-i hâzâ't-tafşîl²¹ tarîk-i Bayramiyye'den²² ve vaqtlarında şâhibü'l-vaqt olan ya'nî kuţbu'l-aqtâb seyyidü'l-'ârifin 'Alî Beg hazretleri ki La'î-zâde Efendi risâlesinde ve Şarî 'Abdullâh risâlelerinde ve sâ'ir ba'zı kütüb-i mu'aşşirîn-i mutaşavvifede mezkûr ve elsine-i nâsda²³ İdris-i Muhtefî dimekle meşhûrdur. İdris-i Muhtefî 'Alî Beg Efendi *quddesa'llâhu te'âlâ esrâruhu ve nefes-nâ'llâhu bi-berekâti rûhâniyyetehu* İstanbul'da kuţbu'l-aqtâb ve şâhibü'l-vaqt olmuşlardır. Ve hayâtlarında katı çok zevât-ı kirâmî kabûl buyurup her birerlerini 'ahd-i²⁴ qarîbde maqşad-ı aqşâ ve maţlab-ı a'lâ²⁵ olan 'irfânü'llâha işâl eylemişlerdür. Südcî Beşîr Ağa hazretâtı ve şerrâh-ı meşnevîden ânifen zikri mürür iden²⁶ Şarî 'Abdullâh Efendi hazretleri²⁷ *quddise sirruhu* ol zât-ı 'âlî-şânüñ irşâd ve nazarlarıyla vâsıl olmuşlardır. *El-hâletuhu hâzihi* medfen-i sa'âdetleri Kâsımpaşa'da²⁸ tersâne-i 'âmirenüñ tersâne-i 'âmire ardı²⁹ ta'bir olunur mañalde vâki' Toymazdere nâm mañalüñ şol tarafında³⁰ bir sed üzerinde etrâfı parmaklık muhît mañalde medfün olup³¹ bilen erbâbı ziyâret-i şerîflerine³² gidüp³³ إذا تحيرتم فى الامور فاستعينوا من اهل القبور medlûlince istifâde ve isti'âne idüp müteberrik olurlar. Müşârün-ileyh hazretlerinüñ kelâm-ı şerîflerin³⁴ olarak muhibb-i evliyâ ve e'azz-i

¹⁷ kurb-ı: kurb u S.

¹⁸ ilâhiyyâtlarında: ilâhiyyâtda S.

¹⁹ quddise sirruhu: S nüshasında yok.

²⁰ iştilâhât-ı meşâyih-i 'izâmuñ iştilâhât-ı ğaybıdır bu lisân ve: S nüshasında yok.

²¹ hâzâ't-tafşîl: hâzâ'l-fazîl S.

²² tarîk-i Bayramiyye'den: tarîk-i hazret-i Bayramiyye'den S.

²³ ve Şarî 'Abdullâh risâlelerinde ve sâ'ir ba'zı kütüb-i mu'aşşirîn-i mutaşavvifede mezkûr ve elsine-i nâsda: MK nüshasında yoktur.

²⁴ 'ahd-i : 'uhde-i S.

²⁵ ve maţlab-ı a'lâ: S nüshasında yok.

²⁶ ve şerrâh-ı meşnevîden ânifen zikri mürür iden: S nüshasında yok.

²⁷ 'Abdullâh Efendi hazretleri: 'Abdullâh hazretleri S.

²⁸ Kâsımpaşa'da: Kâsımpaşa S.

²⁹ tersâne-i 'âmire ardı: tersâne ardı S.

³⁰ mañalüñ şol tarafında: mañalde tarafında S.

³¹ medfün olup: medfündür S.

³² erbâbı ziyâret-i şerîflerine: aħbâbı ziyâretlerine S.

³³ İşlerinizde şaşırduğunuz zaman, kabirdekilerden yardım isteyiniz.

³⁴ hazretlerinüñ kelâm-ı şerîflerin: kelâm-ı şerîflerinden S.

eḥibbāmuzdan Pamukçı el-Hāc Ḥasan Ağa-zāde *Allāhu muḥabbetehu*³⁵ yedlerinde bulunan yidi buçuq beyti müstemil olan esrār-āmiz kelimāt-ı [3a] şerifelerini³⁶ bu aḥkaru'l-ibād ḳalilü'l-bıdā' atuhu ve'l-esrār 'abd-i 'āciz-i nā-tüvān³⁷ es-Seyyid 'Alī Şermi Nakşibendî çakerinden şerhini iltimās itmeleriyle³⁸ *min-āayri istiṭā'atuhu müsta'inen bi'llāhi te'ālā ve mütevekkilen 'aleyhi* şerhine ictisār olındı. Nazar iden eḥibbādan ricā vü niyāz olunur ki vāḳi' olan ḥaṭāmuzı³⁹ ḳalem-i şıḥḥat-raḳamlarıyla dürüst ve zellātumuzı 'afv buyurmaları mütemennādur. Ve mūmā-ileyh Ḥasan Ağa birāderümüzden daḥi iltimās olunur ki nā-ehle gösterüp nā-gāh taḳyīḳden iḥtirāz buyuralar. Ve bi'llāhi't-tevfīḳ.

İşbu deme irince üç kez toğdum aneden

Bu mışra' uñ dört faşl üzere ma'nāsı tafşil olunur. O zāt-ı şerif ibtidā 'ālem-i 'amādan dünyāya gelüp ādem-i ma'nā ve insān-ı kāmil olduklarını⁴⁰ esrārını ifade buyururlar. Ma'nā-yı evveli ādemī-zāde 'uḳūl-i tis'adan nüzül ve hübüt ile ṭavran-ba'de-ṭavrin mevālīd-i⁴¹ şelāseye güzer eyledükleridür. Buna⁴² nüzül-i ma'nevī daḥi dirler. Ta'rif-i mevālīd-i şelāse ma'den, nebātāt, ḥayvāndur. Ma'den denilen bu arz ve tobraḳdan 'ibāretdür. Bu ma'denüñ ufḳı mercāndur ki⁴³ buna nüzülden soñra ba'de't-terāḳḳī ufḳı olan mercān ṭavrını tecāvüz eyledükde nebāta irer. Nebātuñ ufḳı naḥldür ya'nī ḥurmā ağacıdır.⁴⁴ Anda terāḳḳī hissiyle ufḳ-ı nebāt olan ḥurmāyı bi't-tecāvüz.⁴⁵ 'Ālem-i ḥayvānuñ ufḳı feresdür⁴⁶ ya'nī atdur. Pes ma'nen ve bāṭinen terāḳḳiyāt-ı şelāse-i mezkūre ile tamām-ı⁴⁷ hiss ü shevāt-ı gūnā-gūn ba'de'l-ḥuşūl ve ufḳ-ı hayvān olan mertebe-i feresi ba'de'l-mürür terāḳḳiyāt-ı ma'nevī ile mertebe-i 'ālem-i vücūd-ı insāna 'urūc ve nefsi nāṭıḳaya mālīk olur. Bu vechle üç kerre daḥi toğmuş olur. İnsān olup nefsi nāṭıḳaya mālīk olur didigümüz derecenüñ daḥi üç kerre toğması vardır. Rütbe-i şānī müfredātdan mürekkeb olup baba bilinden ana rahmine ilkāsıdır. Bu derece babadan toğup ana rahmine girmekdür. İkincisi ana rahminden⁴⁸ daḥi mevālīd-i şelāse ḥükmi üzere mercān şüretini kesb idüp ya'nī kırmızı levn ile ḳol ve baş ve el ve ayaḳ peydā olduḳda aāşān-ı eşcār mişüllü ḥurmā ağacı şüretini kesb eyledigidür. Pes baṭn-i ümde daḥi bi-izni'llāh [3b]⁴⁹ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي mişdāḳınca rūḥ nefḥ⁵⁰ olunduḳda⁵¹ ana ḳarnında ḥareketidür. Bu taḳdīrce ādem yine üç kerre toğmuş olur. Gelelüm

³⁵ Bu ifade bir dua olup baş tarafı eksik gibi görünmektedir.

³⁶ şerifelerini: Bu kısım S nüshasında yoktur.

³⁷ ḳalilü'l-bıdā' atuhu ve'l-esrār 'abd-i 'āciz-i nā-tüvān: S nüshasında yok.

³⁸ itmeleriyle: itmelerine S.

³⁹ ḥaṭāmuzı: MK nüshasında yok.

⁴⁰ olduklarını: olduklarına S.

⁴¹ mevālīd-i: mevālīde [metin].

⁴² buna: bu S.

⁴³ ki: S nüshasında yok.

⁴⁴ ḥurmā ağacıdır: ḥurmācıdır S.

⁴⁵ Mananın tamamlanması için bu kelimeden sonra "ḥayvāna irer" gibi bir ifade gerekmektedir.

⁴⁶ ufḳı feresdür: ufḳıdır S.

⁴⁷ tamām-ı: S nüshasında yok.

⁴⁸ rahminden: rahminde MK.

⁴⁹ Onun içine ruhumdan üfledim (Kur'an-ı Kerim, Hicr: 29).

⁵⁰ aāşān-ı eşcār mişüllü ḥurmā ağacı şüretini kesb eyledigidür. Pes baṭn-i ümde daḥi bi-izni'llāh

وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي mişdāḳınca rūḥ nefḥ: Bu kısım S nüshasında yoktur.

⁵¹ olunduḳda: olduḳda S.

rütbe-i şâlişeye ki hem zâhirdür⁵² ve hem bâtın ma'nâsı ki bu şürettedür pes âdemî-zâde batn-ı mâderden toğuz ay on gün ve ba'zı daği eksik ve ziyâde de dünyâya gelür ki bu cümleñ bildiği toğmağdur ve bundan şoñra işlâhât-ı kavmda ya'nî meşâyiğ-i mutaşavvifenüñ kelâm-ı ta'bîr-i şerîfleri üzre toğmanuñ üçüncü tabakada olan ma'nâsinuñ tevcihi budur ki ânifen mürür eylediği üzre anadan toğdığıdur. İkincisi bülûğa irince ta'lîm ü ta'allüm-i Qur'an-ı Kerîm ve ba'de'l-bülûğ ta'lîm-i 'ilm-i uşul-i dîn ve tefsîr ve hadîş ile tekmîl idüp kemâl-i şuveri hâşıl olduğda ikinci toğmasıdır. Üçüncüsü eger 'ulüm-ı zâhireyi ba'de't-tekmîl henüz 'ilm ü 'irfân ve 'ilm-i 'aşkı⁵³ taşşile şitâb ile tarîğ-i evliyâyâ duğüle sa'y ü himmet eylemez ise o 'âlîme işlâh-ı kavmda pîr-i nâ-bâliğ ya'nî 'âkil olmamış ihtiyâr ve şeyh-i nâ-resîde daği dirler. Ey birâder! E'azz ü ekrem 'ulemâ-yı zâhire beyninde bu kavlı-ı haqîkat-me'âlî cerh için niçe tefevvühât ü eķâvîl ile⁵⁴ keş-me-keş itmekdedürler. Bu huşûşda evliyâ ve meşâyiğüñ katı çok te'lîfleri vardır. İtnâbdan tahzîren andan⁵⁵ şarf-ı naẓar kılmışdır. Teberrüken anlaşılmağ için Hâzret-i Mevlânâ من كل الوجه اولانا hâzretleri Mesnevî-i Şerîf'lerinde buyururlar. Mesnevî:⁵⁶

عشق است طريق بيغمبرما

ماتابع عشق رهبرما

Ya'nî bizüm peygamberümüz dü-cihânda melce' ü penâh-ı dest-gîrümüz efendimüzüñ tarîğ-i hidâyet-refikleri 'aşğdur. Öyle olunca bizler de o⁵⁷ 'aşğa tâbi'üz 'aşğ⁵⁸ bizüm reh-berümüzdür demek olur. وجعلنا الى ماكننا فيه Pes tabaka-i şâlişe hikâyesinde çünkü bu kadarcuğ başt olınan⁵⁹ me'ârif ma'lûm oldıysa cümle eħadd-i nâs şöyle tursun cemî' 'âlim ü mütebahhir-i fâzıllara daği fâzıl ü kâmil ü 'ârif⁶⁰ bir mürşide ihtiyâc lâ-büdd lâzımdur ve belki farzdur. Nitekim Hağ sübhânehu ve te'âlâ Qur'an-ı Kerîm'inde buyurur⁶¹ فَاسْأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ⁶¹ ħiţâb-ı müsteţâbı ve nice maħalde bu âyet-i şerîfeye mümâşil vâķi' olan âyât-ı [4a] beyyinâtı delâ'il-i kâti' adur. Binâ'en-'alâ-zâlik 'âlim ve fâzıl⁶² olan kimse mürşid-i kâmilî arayı arayı sebep-i mülâkât olan bir refîğ-i şefîğ ve rehber-i şiddîķi bulup meclis-i mürşide götürüp ber-fehvâ-yı sa'âdet istivâ-yı⁶³ 64 إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا

dest-i bî' at idüp ve ba'de teslim-i kalb ile ol kâmile teslim olup⁶⁵ her ne emr ider ise⁶⁶ kalben ve kâliben münkâ[d] olduğı

⁵² zâhirdür: zâhir MK.

⁵³ ve 'ilm-i 'aşkı: S nüshasında yok.

⁵⁴ ile: MK nüshasında yok.

⁵⁵ andan: S nüshasında yok.

⁵⁶ S nüshasında yok.

⁵⁷ o: MK nüshasında yok.

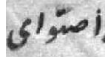
⁵⁸ 'aşğ: S nüshasında yok.

⁵⁹ olınan: olan S.

⁶⁰ fâzıl ü kâmil ü 'ârif: kâmil S.

⁶¹ Eğer bilmiyorsanız, zikir ehline sorun (Kur'an-ı Kerîm, Nahl: 43).

⁶² ve fâzıl: S nüshasında yok.

⁶³ Metinde şeklinde imlâ edilmiştir.

⁶⁴ Muhakkak ki sana biat edenler ancak Allah'a biat etmektedirler. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir (Kur'an-ı Kerîm, Fetih: 10).

⁶⁵ Gassâlin (ölü yıkayıcının) elleri arasındaki ölü gibi.

anda refiğ-i şefiği olan rehber ke-ennehu ana ve mürşidi baba olup yeñiden dünyāya gelüp bir dağı toğmuş olur ki bu mışra' uñ ma'nası tamām olmuş olur. Beyt-i mezkūruñ mışra' -ı şānisi:

Bunca yavru uçurdum nice āşiyāneden

Bu mışra' uñ ya'nī 'uqūl-i tis' adan nüzūl-i ma'nevī ile hūbūt vāki' olduqça niçe niçe 'avālūmi ya'nī bir 'ālemden nüzūl ve hūbūt ve mūrūr her birini birer gūnā tavr ile mūrūr-ı 'ubūr eylediği keyfiyyātı ve her demde bir dem ve her nefesde bir nefes gūzerān itdüklerini müş'irdür ki bu mışra' ke-ennehu mışra' -ı şālişenūñ mübtedāsı oldığını⁶⁷ işrāb itmekden 'ibāretdür. Mışra' -ı şāliş bu mışra' zikr olunan⁶⁸ mışra' uñ haberidür. Mışra' :

Dört toğurdum anamı hāmīl oldum babadan

Çünkü mübtedā olan mışra' -ı şānī ki 'uqūl-ı tis' adan hūbūt-ı ma'nevī ile 'anāşır-ı erba'a olan⁶⁹ āb, bād, nār, hāk ile imtizāca sebep bürüdet ü harāret ü yübüset ü ruṭubetdür ki bu dört nesneye ṭabāyi' -i erba'a tesmiye olunur. Bu ṭabāyi' -i erba'a semāvīdür. Pes semāvī olduğu ḥaşıyyetle semavāt-ı seb'a ve 'uqūl-ı tis'a arza nisbetle baba olduğu ecilden babadan⁷⁰ ṭabāyi' -i erba'a-i mezkūreyi ma'nen hāmīle olup bi'n-nisbe ana i' tibār olunan arza imtizāc ve istizvāc-ı ma'nevī ile sālifü'z-zikr çār-ı u[n]şur olan arzide āb ü bād ü nār ü hāk toğurdum dimekten 'ibāretdür.

Mahşul-i beytden mışra' -ı rābi' de isti'āde-i müşārün-ileyh ile ifāde-i māziyyeyi cāmī' dür. Mışra' -ı rābi' ki:

Babam⁷¹ toğuz ayaqlı añlama efsāneden

Ey ādemī-zādeden⁷² ṭalib-i Ḥağ ve rāğıb-ı 'irfān-ı Feyyāz-ı Muṭlağ olan sālīkler! İşte vücūd-ı insānī görinen kevn ü mekān [4b] ve mā-fihāsını belki⁷³ her dü-serāyi cāmī' ve 'aynī ve 'ayn-ı 'aynīdür. Fefhem! Anuñçün 'uqūl-ı tis'a ki⁷⁴ toğuz dimekdür. Fī'l-meşel toğuz ayaqlı olan göklere babamuz dirler atamız 'add olunmuşdur. Sen bu müste'ārātı ve kelām-ı evliyā vü meşāyihi efsāne lağırdı şanma. Zinhār ve zinhār⁷⁵ fehm eylemedigüñ kelām-ı kibārı ağıyāra veyāḥod ağıyāruñ ağıyārı olan nefis-i şūma uyup da ṭa'n eyleme dimekten 'ibāret ola. Pes buña şāhid görmez misin ki erkek 'avretüñ üzerine çıkup semavāt hūkmini icrā ider. Ve buraya kadar taḥrīr olunan me'ārifüñ hāmīli olarak şulbında hāmīl olduğu emānet-i bārān-ı menīyi seḥāb-ı 'urūğ-ı bātından riyāḥ-ı shevāt ve nesīm-i 'aşğ u muḥabbāt ile erḥām⁷⁶ -ı 'avrāta imṭār ü icrā olınarak vücūd-ı insān peydā olmaz mı? İşte şāhid-i işārāt budur ki beyt-i şānī mışra' -ı evveli:

⁶⁶ her ne emr ider ise: S nüshasında yok.

⁶⁷ oldığını: oldığı S.

⁶⁸ olunan: olan S.

⁶⁹ olan: S nüshasında yok.

⁷⁰ babadan: babada MK.

⁷¹ babam: baba S.

⁷² ādemī-zādeden: ādemī-zāde S.

⁷³ belki: S nüshasında yok.

⁷⁴ 'uqūl-ı tis'a ki: 'uqūl ki MK.

⁷⁵ Zinhār ve zinhār: Zinhār S.

⁷⁶ erḥām: ḥām S.

On tayeye emzürdüm iki yüzlü bir çocuk

Ey aḥî-i fi'llâh! Bu mısra' uñ aḥirinde vâkı' olan iki yüzlü çocuk buyurduklar[1] şekli-i şanavberide vâkı'⁷⁷ nokta-i süveydâ-yı ḥaḳîkî ki nefis-i nâṭıka-i insânîdür. Bu nefis-i nâṭıka-i insânî iki yüzlüdür. Bir yüzi 'âlem-i ğayba ve bir yüzi 'âlem-i kevn ü mekânadur. Eger kevn ü mekân olan naẓar ve i'tibâr⁷⁸ ve ta'alluḳ ve temelluḳ ve muḥabbet ve meveddeti⁷⁹ ve kâffe-i ḥiṭâm-ı dünyâdan mürşid-i himmeti ve zıkr-i müdâm ve fikr-i tamâm⁸⁰ ve kılllet-i kelâm ve'l-menâm ve 'uzlet 'ani'l-enâm ile kesr ü kaṭ' idüp müteveccih-i ilâ'llâhu te'âlâ⁸¹ olduğda o ḳalb nefis-i emmâre vü levvâme vü mülhime şıfatlarından güzâr ve muṭma'inneye vuşûlünde nefis-i nâṭıka âyine-mişâl muşayḳal ü mücellâ olduğda 'âlem-i ğayb tarafına olan yüzi güşâd olup ba'de nefis-i râzıyye ve nefis-i marzıyye ve nefis-i kâmileye varduḳda bu cihânuñ ta'alluḳ naẓarı ve⁸² 'âlem-i menâ[m] ve 'âlem-i ğaybuñ müşâhedesinden ve naẓarından zühûl itmez. Ol kâmile hergiz bir şey' ḥâ'il olmaz. Sâlik-i râh-ı 'irfân bu menzil-i celîli ve derece-i cemîli bulup görüp bilmeyince ṭurup oṭurmasun zinhâr ve zinhâr⁸³ demek murâdları olup maḥbûb-ı ḥaḳîkîyi müşâhede için bu iki yüzlü çocuk mişâlinde olan âyine-i cemâl-i maḥbûb ki ḳalbdür ḳalb-i [5a] şeriflerini⁸⁴ zâtında olduğı mişillü yine muşayḳal ü mücellâ eylemek için on tayeye emzürdüm buyurdukları e'azze-i kirâmdan on nefer-i meşâyiḥe vardum ve anlardan telkîn alup ke-ennehu çocuk mânendi olup âyine-i ḥaḳîkî olan iki yüzlü nefis-i nâṭıkamı taşfiye zımnında emzürdüm demek olur. Görmez misin ki ḳaşîde-i bür'e şâḥibi⁸⁵ النفس كالطفل ان تهمله ilâ-âḥirihi evveluhu (?) Allâhu a'lem bi's-şavâb. Mısr[a']-ı râbî' :

Ḳara libâs giydürdüm gösterüp kâşâneden

Ey birâder! Mâ-ba'de'l-mülâḳat-ı mürşid riyâzet [ü] şenâ ile mürşid himmeti ve kendülerinüñ sa'y ü ğayretleriyle⁸⁶ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ mā-şadaḳınca ḥâ'il olan vücûd-ı insânî ki arza mensûbdur nefsün şehevâtını ve maṭlûb eylediğı nesnelere tecâvüz itdiğı zamânda nefse ḳara libâs giydürmek olmaz da ne olur? Meşelâ derviş-şıfat olan ḥaḳîrül'-ḳıyâfe zevât-ı kirâm zâhirde dünyâya⁸⁷ ma'il kimesnelereñ meclislerine dâḥil olsa vay bu şıḳlet-i ḥarîf nereden geldi diyü istişḳâle mübâderet eyledüklerinde nefis ne ḥâl kesb ider? Bu bâbda ḳatı çok meşelât vardır iṭnâbdan icinâb olındı ise daḥi teberrüken muḥtaşarca taḥrîr kılandı. Mevlânâ şâriḥ-i Meşnevî-[i] ma'nevî Cenâb-ı Şeyḫ İsmâ'îl Rûsûḥüddîn-i Anḳaravî el-Mevlevî *ḳuddise sırrihu'l-'âlî* ḥazretlerinüñ Minhâcü'l-Fuḳarâ adlı kitâblarında derece-i fenâfi'llâh faşlında Sulṭân İbrâḥîm İbn-i Edhem *yessera'llâhu bi-*

⁷⁷ vâkı' olan iki yüzlü çocuk buyurduklar[1] şekli-i şanavberide vâkı' : Bu kısım S nüshasında yoktur.

⁷⁸ ve i'tibâr: S nüshasında yok.

⁷⁹ ve meveddeti: S nüshasında yok.

⁸⁰ fikr-i tamâm: fikr-i nâm S.

⁸¹ te'âlâ: S nüshasında yok.

⁸² 'âlem-i ğayb tarafına olan yüzi güşâd olup ba'de nefis-i râzıyye ve nefis-i marzıyye ve nefis-i kâmileye varduḳda bu cihânuñ ta'alluḳ naẓarı ve: Bu kısım S nüshasında yoktur.

⁸³ Zinhâr ve zinhâr: Zinhâr S.

⁸⁴ şeriflerini: şerifleri S.

⁸⁵ Nefis emzikli çocuk gibidir, onu kendi haline bırakırsan daha çok emmek ister; süttten kesersen vazgeçerir.

⁸⁶ (Allah) kişi ile kalbi arasına (girer) (Kur'ân-ı Kerîm, Enfâl: 24).

⁸⁷ dünyâya: S nüshasında yok.

*şefâ'atîhi*⁸⁸ hâzretlerinden naql buyururlar ki bir vaqt Başra'da sâkin olmuşlar. Ahâlî-i Başra ziyâde mu' tekid olup devletlüye hücûma başlamışlar. Tehâcüm-i nâs ve şöhetden ictinâben Mekke-i Mükerreme'ye gider kârbâna uyup Mekke'ye teveccüh itmişler ve Mekke ahâlîsi daği mesmû'ları olup kâfilenüñ gelmesine teraqquben yollara âdemler çomışlar ki ol ' azîze istiğbâl ideler. Bir gün haber virdiler ki kâfile yarın Mekke'ye girecek eşrâf-ı Mekke şabâh irken ' umûmen⁸⁹ istiğbâle çıkalar. Ol hâzret daği kâfilenüñ öñü şıra kemâl-i fenâfi'llâhda oldukları pejmürde kıyâfet ile gelürler imiş. Eşrâf-ı Mekke'den bir âdem göndermişler ki var şu dervîşe su'âl eyle İbrâhîm İbn-i Edhem hâzretleri kâfilede mi diyü. Su'âl eyledükde murâd eylemişler ki İbrâhîm İbn-i Edhem benüm diyeler dönüp nefse hîţâb idüp [5b] buyurmuşlar⁹⁰ ki saña ikrâmdan ise kötek yegdür diyü n'eylersünüz öyle⁹¹ zındîk ü mülhîd-i harîfi⁹² sorarsañuz bir âdem soruñuz didükde vay öyle zât-ı şerîfe niçün zındîk⁹³ dirsün diyü ol hâzreti ortaya alup öyle tayağ çekmişler ki devletlüyi hürd eylemişler ve her tayağ yidikçe nefse saña münâsib budur ki ikrâmuñ⁹⁴ daği budur dir imiş. Hâlbuki dögenler bilmezler ki dögdükleri istiğbâline ârzü eyledükleri zâtdur. Bu şüretle Mekke-i Mükerreme'de yidi sene mücâveret itmişler, kimesne ol hâzret oldığını bilmemişler. Hülâşa-i kelâm netîce-i ' ani'l-merâm⁹⁵ bu hâlet fenâ hâleti olmağla nefse⁹⁶ kara libâs giydürmek olmaz da n'olur?

Mahşül-i mısra': Bu maşûle riyâzât ü mücâhedât-ı şedîde⁹⁷ tamâmında vücûd köşkinden müşâhedât göstermişler dimekten ' ibâret ola. Mâ-ba' dında olan beytde şerhîni ibhâm buyururlar ki beyt-i⁹⁸ şânînüñ üçüncü mısra' ı

Qâf tağını arqama yüklendüm itme ' aceb

Qâf tağından murâd bâr-ı emânetu'llâha ve hilâfet-i sübhâniyyeye vâşıl olup mürşidlerinüñ eşnâ'-i sülûkde kendülere taħmîl eyledükleri teklîfât-ı bâr-ı ' azîm ki nefse bundan a'zâm yük olmaz. Ol yüke müteħammil oldığı hâlde⁹⁹ mesned-i hilâfet-i ma' nevîye mâlik olmuş olalar. Beyt-i mezkûruñ mısra' -ı râbî' i:

Bahr-i muħîti içdüm qanmadan ' ummânenen

Eşnâ'-i sülûkde ibtidâ nefse-i emmâre ki sivâ ile emr ider. Bunı geçüp nefse-i levvâmeye irer ki bunuñ kârı nefse-i nâţıka emmâre hâlinde iken işledigi işleri levm ider ya' nî peşîmân olmuş olur. Bundan daği nefse-i mülhîme teraqqî ider. Bu mülhîmenüñ¹⁰⁰ kârı nefse-i nâţıkaya işledigi hâl ilhâm olunur. Ber-mücib-i¹⁰¹ قَالَهُمْهَا

⁸⁸ yesseru'llâhu bi-şefâ'atîhi: S nüshasında yok.

⁸⁹ istiğbâl ideler. Bir gün haber virdiler ki kâfile yarın Mekke'ye girecek eşrâf-ı Mekke şabâh irken ' umûmen: Bu kısım MK nüshasında yoktur.

⁹⁰ buyurmuşlar: dimişler S.

⁹¹ öyle: şöyle S.

⁹² zındîk ü mülhîd-i harîfi: zındîk-i harîfi S.

⁹³ zındîk: S nüshasında yok.

⁹⁴ ikrâmuñ: ekremüñ MK.

⁹⁵ netîce-i ' ani'l-merâm: S nüshasında yok.

⁹⁶ nefse: S nüshasında yok.

⁹⁷ riyâzât ü mücâhedât-ı şedîde: riyâzât-ı şedîde S.

⁹⁸ beyt-i: S nüshasında yok.

⁹⁹ hâlde: MK nüshasında yok.

¹⁰⁰ nefse-i mülhîme teraqqî ider. Bu mülhîmenüñ: nefse-i mülhîmenüñ S.

¹⁰¹ Sonra da ona iyilik ve kötülükleri ilham edene and olsun (Kur'an-ı Kerim, Şems: 8).

فَجُوزَهَا وَتَفَوَّاهَا ilā-āyet¹⁰² hayr u şer ve melih ü kabih her ne ise Rabbisi tarafından ilhām olunur. Bu maqāmda öyle olur ki ba'zen cemî' ulüm keşf olur. Bundan daği nefsi-i muţma'innenün kârı cengi şulha ve renci gence ve şübheyi taḥkik ü ḥuzūr[a] ve ḥuzū'ı sevke ve zevki zevke¹⁰³ işal idüp terahı feraḥa tebdil eyler. Bu maqāmda daği ulüm-ı bāṭniyye bi'l-cümle keşf olunup ayne'l-yaḳinden ḥaḳḳa'l-yaḳine¹⁰⁴ irdiği için baḥr-i muḥiṭi [6a] içüp henüz ummāneden ḳanmamak olmaz da n'olur?

Maḥşul-i mışra': Ulüm-ı zāhiriyye vü bāṭniyye münkeşif olup henüz ḳanmak vāki' olmadı dimekdür. Var ḳıyās eyle ki Ḥaḳ sübhānehu ve te'ālā ḥazretlerinin evliyāsına ne vechle ikrām ü ināyeti var ki ummānlar ve baḥr-i muḥiṭler yanında zerre ḳadar ḳalmaz. İntihā ṭarīḳ-i irfāna sülükün ḥaddini ekşer evliyāu'llāh yüz derece farz itmişlerdür. Binā'en- alā-zālik Ḥazret-i İdris-i Muhtefi *ḳuddise sırruhu*¹⁰⁵ teşbihen li'l-merātib buyururlar beyt-i şāliš mışra'-ı evveli:

Altmış arşun mināre çıḳdum anuñ üstine

Derece-i mezkūrede sirāyet-i vücūd ḥuşūşātını ba' de'z-zevḳ ebū'l-vaḳt olup āleme mutaşarrıf olduklarını ihāmdan kināyedür. Nitekim ḥaberi mışra'-ı şānide te'yid idüp¹⁰⁶ buyururlar ki mışra'-ı şāni:

Bağıruban cihāni doldurdum efsāneden

Mışra'nuñ daği ma'nası yukarıda şerḥ olunmuşdur. Beyt-i şālišün mışra'-ı şāliši:

Yüz tınāblı bir çadır seyr eyledüm sırr için

Ma'nası ānifen zikri mürür eylediği üzre derecāt-ı māye olan sülükden murād ancaḳ ḳalbine duḫul ve mi'rāc-ı ma'neviyyeye uruc için vaz' olunmuş gördüm. Kendü sırrum için işte o aḥvāl ü maḳāmāta yöneldüm dimekten kināye olup mışra'-ı rābi' buna ḥaber mevḳi'nde irād olunmuş ki mışra'-ı rābi':

Aña döndüm yönümi dönmem o kār-ḥāneden

Bu mışra'un ma'nası kemāl-i tav'la ṭarīḳ-i irfāna sülük itmege o zevḳ ile teveccüh itdüm mu'taşım-ı ḥulūş-ı ṭaviyyetde oldıḡum ḥalde min-ba'd yüz çevirmedüm dimekdür. Temmetül-beyt gelemüm beyt-i rābi'ün mışra'-ı evveline¹⁰⁷:

Fir'avn ile görüşüp biraz naşihat itdüm

Ma'nası Fir'avn'dan murād nefsi-i şeyṭānidür ve nefsi-i şeyṭāni eşnā'-i sülükde bir dereceye varur ki başlar şāhibine niyāz eylemege ki baña daği biraz niḡāh eyle¹⁰⁸ nefsün maṭiyyeñ degil midür¹⁰⁹ فارقيها dinilmedi mi ben de saña lāzımum dir. Ol vaḳt şāhibi olan şāhib-i himmet-i āli-menzilet aña naşihata başlar

¹⁰² ilā-āyet: S nüshasında yok.

¹⁰³ Metinde bu şekilde yazılan ifadenin anlamı çıkmamaktadır.

¹⁰⁴ ayne'l-yaḳinden ḥaḳḳa'l-yaḳine: ayne'l-yaḳine MK.

¹⁰⁵ ḳuddise sırruhu: S nüshasında yok.

¹⁰⁶ idüp: S nüshasında yok.

¹⁰⁷ evveline: evvel MK.

¹⁰⁸ eyle: S nüshasında yok.

¹⁰⁹ degil midür: degildür S.

ve baña rām ol diyü ibrām ider. Nefs daği muḳtezā-yı ṭabī' at-ı arāzisi üzre şāhibini zīr-i zemīne çengāllerle çeküp siccīn-i ṭabī' ate ḥabs itmek ister.

İşte **maḥşūl-i mıṣra'**: Fir'avn-şan' at [6b] olan nefsümi görüp naşīhat itdüm ḳabūl itdüremedüm. Baña didi ki mıṣra' -ı şānī:

Didi sözüñ ṭutmazam dönmezem Hāmāneden

Nefs-i Fir'avn'a mensūb olan ṭabī' at-i Hāmān'dan¹¹⁰ dönmezem didi. Ya' nī henüz nefsümi rām idemediğüm ḥālde dimek olur. Beyt-i rābī' üñ mıṣra' -ı şāliši:

Yidi başlı bir yılan gördüm ki ḥākim olmuş

İḳlīm-i vücūd-ı insānīde olan yidi¹¹¹ başlı ejderhā-şifat nefs-i bed-ḥoyı gördüm ki nefs-i emmāredür vücūdumda ḥākim olmuş ḥükm ideyor. Nefs-i emmārenüñ kārı ḥükm idici oldığı yuḳaruda zıkrı mürür itmiş idi. Bu yılan böyle ammā ḥālbuki

Şüret-i ḥayvān degil bilmezem ammā neden

Fī'l-ḥaḳīḳa nefs-i emmāre şüret-i ḥayvānda olmayup böyle cebr ile emr itmekte oldığına binā'en 'ibādına Ra'ūfun Raḥīm olan Cenāb-ı Rabbū'l-'Ālemīn'üñ enbiyā-yı 'izāmı 'aleyhimü's-şalatu'llāhu ve selāmuḥu ḥazerātını dünyāya irsālinde ḥikmet ancak nefs-i emmāre şāhiblerini şerī' at zencirleriyle ṭarīḳ-i hidāyete çeküp ḍalāletden ḳurtararak nūr-ı imān ile münevver eylemek ḳazāyāsına mebnīdür. Binā'en-'aleyh nefs-i mezbūri bu şifatlarla mevşūf olduğuçün yılana teşbihen isti'āreyle beyāndan sonra beyt-i ḥāmīde buyururlar:

Aḳ şaḳallı bir 'avrat düşdi benüm peşime

Ma'nāsı nefs-i emmāreye¹¹² merḡūb olan aḳ şaḳallı ya'nī ḳatı çok ḳocamış¹¹³ dünyā benüm arduma düşdi dimekdür. Bu kelām çok dersli bir sözdür. Bizüm gibi ehl-i dünyālar¹¹⁴ çalışur ki dünyāyı ele getüre. Ḥālbuki dünyā kendi ṭālibinden pek ḳaçar fe-ammā bir 'āḳil yaḥod bir sālīk dünyādan i' rāz eylediği gibi dünyā ardına düşüp öyle seḡirdür ki ḥareket-i pā görünmez. Bu ḥareket anuñ içündür ki ṭālibi Ḥaḳ'dan dūr ide. Bu ḥuşuş daği cānib-i ulūhiyyetden sālīke veya o ma'rūza imtiḥān içündür. Ammā Ḥaḳ te'ālā ḥazretlerinüñ muḥāfaza eylediği ḳullarına bu maḳūle imtiḥānı eylemez āmenen ve sālīmen maḳşad-ı aḳşā olan 'irfānu'llāha iṣāl ider. Mıṣra' -ı şānī:

Zīnet itmiş kendüden lü'lü'-i dürdāneden

Ma'nāsı o dünyā bir derecede zīnetlenmiş ki dāne dāne incülerden fī'l-ḥaḳīḳa dünyādan mu'arrız sālīke nefsi dünyāyı bir vechle [7a] gösterür ki yine siccīn-i ṭabī' ata indürmek için pes ol müzeyyen şüretlerden başka düzaḥa düşirecek mezālīḳa-i aḳdām vardır ki anlaruñ daği bir şemme ḥālinden ifāde için mıṣra' -ı şāliš:

Yitmiş iki dillice düdük aldum çarşudan

¹¹⁰ Hāmān'dan: Hāmān'ından MK.

¹¹¹ yidi: S nüshasında yok.

¹¹² nefs-i emmāreye: nefs-i emmāre S.

¹¹³ merḡūb olan aḳ şaḳallı ya'nī ḳatı çok ḳocamış: S nüshasında yok.

¹¹⁴ Bizüm gibi ehl-i dünyālar: Bizüm ehl-i dünyā S.

Ma' nâsı dünyâ bâzârında el-ân münâvele olan yitmiş iki mezhebi eşnâ'-i sülûkde haqîkatlerini gördüm ve bildüm ve güzer kıldum vahdete irdüm. Baña bundan şöra mezâhib-i bâtıla-i 'âdiyyeyi istemedigümden mışra' -ı şânî:

Çaldum anuñ şadâsı geçdi âsmânen

Âsmân-ı ma' nevî olan qalbümde cümlesinüñ mâhiyyeti ma' lûm oldu. Anuñ¹¹⁵ için çâresine bakup şöyle eyledüm ki beyt-i sâdis:

Bir top atdum maşrıqdan geldi düşdi mağribe

Ma' nâsı kelime-i tevhidüñ top-ı nâfiyesi olan top-ı lâ-nâfiye ki "Lâ İlâhe"dür vücûd-ı insânüñ maşrıqı meşâbesinde olan sağ tarafına nefy ve "İlla'llâh" kelimesini şol meme altında olan süveydâ-yı qalbe çarb eyledüm demek ise de bir ramak tafşîli lâzîmeden olmağla beyânına şürûh olındı. Meşelâ "Lâ İlâhe İlla'llâh" kelime-i şerîfesinüñ ibtidâki lâmelif nâfiyenüñ tahâret-i kâmile ile iki dizi üzerine yâhod bağdaş qurup oturduğı hâlde imâ'-i zâhire ile "Lâ İlâhe" sağ tarafına nefy olunmalu. Öyle ma' bûdun bi'l-haq İlâh vardır andan gayrı İlâh yokdur ma' nâsı hıfz olunarak itmelü. Andan "İlla'llâh" kelimesi ki lafza-i celâl bir derece insânüñ şol tarafında memesi hîzâsı altında bātında olan qalbün üzerine bir çarb-ı şedîd ile çarb itmelüdür ki qalb lafza-i celâlden harekete gele.¹¹⁶ Üç kerrede yâhod beş kerrede¹¹⁷ veyâhod yidi kerrede tekrâr ide. Müdâvemet olındığı hâlde qalbün üzerinde olan beyâz yağı nûr-ı tevhid eridüp qalb yağdan şâfi kalduğda beyâzlanup 'ahd-i qarîbde âyine-mişâl olup vâridât-ı ilâhiyye ve füyûzât-ı rabbâniyye hâşıl olmak dimekdür. Ancağ¹¹⁸ bu ma' nâları erbâbından tahkîk olunmasıçün müste'âr olarak buyururlar:

Bu bir rengin rumûzduz ahlama ihdânenen (?)

Ma' nâsı yukarıda mürür iden kelimâtdur ki remz olındı dimişler. Müşârün-ileyh bu hâlde iken buyururlar:

Bir mektebe uğradum kuş dilini [7b] okurlar

Mektebden murâd hânqâh-ı evliyâya uğramışlar görmüşler ki 'ilm-i tevhid ve 'ilm-i ledün müzâkere ideyorlar. Hâlbuki o mektebün mışra' -ı âhirde:

Sivrisinek halife hâcesesi pervânenen

Sivrisinek ta' birinden murâd aşhâb-ı riyâzetden olup gicede ve gündüzlerde âh ü enin üzre¹¹⁹ Rabbisine tâlib ve rızâ-yı şeyhe râğîb olup halife ta' biri şeyhlerine istihlâfa şâyân olarak halef-i şeyhde müterakqîb olmuşlar. Hâlbuki hâceleri ya' nî şeyhleri pervâneveş murâdâtını himâyet üzre oldukları mekteblerine dâhil oldum demekden kinâyedür. Beyt-i sâbi' mışra' -ı evveli:

'Alâ'imü's-semâyi olta idüp şarkıtdum

Bu beytün ifâ-yı ma' nâsı pek çokdur. Ancağ muhtaşarcası ve hülâşası budur ki eşnâ'-i sülûkde semâ'-i dilde olan himmetüm kavş kuzahını olta idüp

¹¹⁵ Anuñ: S nüshasında yok.

¹¹⁶ gele: gelür S.

¹¹⁷ beş kerrede: beşde MK:

¹¹⁸ Ancağ: S nüshasında yok.

¹¹⁹ âh ü enin üzre: âh üzre S.

deryā-yı haqīkate şarkıtdum. Gördüğüm nesneyi haq şandım. Niçe niçe şu'ünāt-ı ilāhiyyeyi müşāhede eyledüm ancak o menzilde tevaqquf itmek kıatı çok vartāt ü mezālīka-i aqđām hālātlar zuhūrına bā' iş olur diyü bilā-tevaqquf edeb-i ma'neviye ile buyurlar mışra' -ı şānīde:

Biñ bıyıklı bir balık çıkardım deryāneden

Bu mışra' mā-şablını şerh ider ki deryā-yı haqīkatde müşāhedesidür ya' nī incü zann olunmuş ise de biñ dürlü vāhimeden 'ibāret imiş. Hemān-dem kendümi necāt tarafına atdım ve kırtuldım diyü 'ayānına mübāderet idüp buyurur ki mışra' -ı şālīş:

Gördüm küçük gemisin girdüm¹²⁰ anuñ içine

İştīlāh-ı meşāyiğde küçükden murād şerī'at oğlanlarıdır. Gemiden murād şerī'at-ı garrā-yı beyzā-yı semiyy-i Resūlu'llāh'dur *şalla'llāhu te'ālā 'aleyhi ve's-sellem*. Hemān tūfān-ı dālāletden¹²¹ necāt virici şerī'at-ı Muhammediyye gemisine cān atdım ya' nī şer'-i şerīfe temessük idüp emriyle 'āmil oldum. Binā'en-'aleyh mışra' -ı rābi' i buyurlar:

Buldum anda necāti kırkmazam tūfāneden

Bu mażmūnda hadīs-i şerīf vārid olmuştur. Anuñ için sālīkleri irşād idüp remzen buyurlar: İşte şerī'at gemisine girüp şerī'at-ı Aħmedī [8a] ile 'āmil oldum. Allāhu tebāreke ve te'ālā hāzretleri tūfān-ı dālāletden beni hālāş¹²² eylediği gibi siz de sülüküñüzde ol vechle şer'le 'amele mübāderet idin ki tūfān-ı dālāletden necāt bulasuz dimek olur. Maқта' müfredi bu ki buyurlar mışra' -ı evveli:

Senüñ İdrīs haqīkat bu rumūzāt sözlerin

Ey derviş İdrīs! Senüñ bu sözlerin cümlesi haqīkatden hikāyedür rumūz ile. Mışra' -ı şānī:

Añladı insān olan bilmedi hayvāneden

Bu kelimāt-ı haqīkat-āmīz[i] erbāb-ı sülük olup bu hālete vākıf olan kāmīlñüz anlar. Ancak şüreti insān sīreti hayvān olan mecāhil-i nāsuñ añlayacağı ve bileceği şey' degildür. Fefhem!

Sonuç

İdrīs-i Muhtefi'nin otuz mısradan olušan şiirini, Alī Şermî Efendi mısra esasına dayanarak şerh etmiştir. Şārih, şiirin bazı mısralarını şerh ederken ayet ve hadislerden ve Mevlanā gibi ālimlerin sözlerinden yararlanmıştır. Şārihin dinî ve tasavvufi bir birikime sahip olduğunu gösteren bu tutumu, şiirin daha kolay anlaşılmasını sağlamıştır. O, bazı mısraların sonunda "mahsül-i mısra" diyerek anlattıklarını özetleme yoluna gitmiştir. Şārih, okuyucunun şiiri daha kolay anlayabilmesi için genelde sade ve samimi bir dil yeğlemiştir ve aynı zamanda okuyucuya bir şeyler öğretim amacı güttüğünden baştan sona bir nasihat üslubunu

¹²⁰ girdüm: gir MK.

¹²¹ dālāletden: dālālden S.

¹²² hālāş: S nüshasında yok.

tercih etmiştir. Şârih, eserinin muhtelif yerlerinde bu tarz şiirlerin anlaşılabilmesi için işin erbâbı birisinin izahlarına ihtiyaç olduğunu vurgulamıştır. Onun bu cümlelerinden hareketle kendisinin, İdrîs-i Muhtefî'nin şathiyesini şerh etmesi yönüyle bu terminolojiye sahip, işin ehli olduğu anlaşılmaktadır.

Geleneğin içinde yetişmiş ve geleneğin getirdiği birikime sahip olduğu anlaşılan bir şârihin, yine gelenekten gelen bir şairin şiirinin şerhini ele alan bu çalışmamız, konuyla ilgili yapılacak araştırmalar için küçük bir katkı niteliğindedir.

KAYNAKÇA

- Abdulkadiroğlu, Abdülkerim. (1999), *İsmail Belîğ Nuhbetü'l-Âsâr li-Zeyli Zübdeti'l-Eş'âr*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Açık, Turan, Kaçar, Mücahit. (2013), *Cafêr İyânî Bey Nûr-nâme (Varlığın İncisi)*, Büyüyenay Yayınları, İstanbul.
- Ağırman, Cemal. (2005), "Tarih ve Tabakat Kitaplarında Üsküdârî Nisbesiyle Anılıp Adından Söz Ettiren Üsküdarlı Bilginler", *Üsküdar Sempozyumu II*, C. 2, İstanbul, 12-13 Mart 2004. (*Üsküdar Sempozyumu II Bildirileri*, Üsküdar Belediyesi Yayınları, İstanbul, s. 485-512)
- Ak, Suat. (2012), *Çıktım Erik Dalına*, Büyüyenay Yayınları, İstanbul.
- Azamat, Nihat. (2000), "İdrîs-i Muhtefî". *DİA*, C. 21, Türkiye Diyânet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Beyatlı, Yahya Kemal. (2007), *Kendi Gök Kubbemiz*, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul.
- Ceylan, Ömür. (2007), *Tasavvufî Şiir Şerhleri*, Kapı Yayınları, İstanbul.
- Çapan, Pervin. (2005), *Mustafa Safâyî Efendi Tezkire-i Safâyî (Nuhbetü'l-Âsâr Min Fevâ'idü'l-Eş'âr) İnceleme-Metin*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Demirci, Mehmet. (1983), "Nûr-ı Muhammedî", *DEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. I, s. 239-257.
- Eğri, Sadettin. (2005), "Vecdin Söze Galebesi ve Şathiyelerin Anlaşılma Meselesi", *Uluslararası Bursa Tasavvuf Kültürü Sempozyumu 4*, Bursa, 14-15 Ekim 2005. (*Uluslararası Bursa Tasavvuf Kültürü Sempozyumu 4 Bildirileri*, Bursa Kültür Sanat ve Turizm Vakfı Yayınları, Bursa, s. 103-114)
- Gölpınarlı, Abdülbaki. (1931), *Melâmîlik ve Melâmîler*, Devlet Matbaası, İstanbul.
- _____, Abdülbaki. (1973), *Yunus Emre Hayatı ve Bütün Şiirleri*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Gündoğdu, Cengiz. (Temmuz-Aralık 1997), "XVII. Yüzyıl Osmanlısında İki Farklı Sûfî Tipi Abdülmecîd-i Sivâsî ve İdrîs-i Muhtefî", *İLAM Araştırma Dergisi*, C. II, S. 2, s. 21-40.
- İnce, Adnan. (2005), *Tezkiretü's-Şu'arâ Sâlim Efendi*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Kurnaz, Cemâl, Tatcı, Mustafa. (2001), *Türk Edebiyatında Şathiyeye*, Akçağ Yayınları, Ankara.

- Ocak, Ahmet Yaşar. (1998), *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler (15.-17. Yüzyıllar)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Osmânzâde Hüseyin Vassâf. (2006), *Sefîne-i Evliyâ*, (Haz.) Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, Kitabevi Yayınları, C. 2, İstanbul.
- Özdemir, Fatma. (2011), *Tuhfe-i Nâilî Metin ve Muhtevâ II. Cilt s. 468-734*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sivas.
- Yazar, Sadık. (2011), *Andaolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

dübed